

ӘОЖ:631.52:632.61

Сүлейменова С.Е., Қайрекенова Б., Махмаджанов С.П.

*Қазақ ұлттық аграрлық университеті,
Қазақ мақта шаруашылығы ғылыми-зерттеу институты*

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДА ҚАУЫН СОРТУЛГІЛЕРІН КОЛЛЕКЦИЯЛЫҚ ПИТОМНИКТЕ ШАРУАШЫЛЫҚ ҚҰНДЫ БЕЛГІЛЕРІ БОЙЫНША СҰРЫПТАП АЛУ

Аңдатпа

Мақалада қауын коллекциялық питомникте зерттеу нәтижелері келтірілген. Ағымдағы жылда коллекциялық питомникте зерттеуге алынған 13 қауын сортүлгілерін шаруашылық құнды белгілері бойынша ерекшеленген 5 үлгі сұрыпталынып алынды. Сұрыптап алынған сортүлгілердің ішінен 1 үлгі-орташа және 1 үлгі кеш пісу тобына жатқызылады, 2 үлгінің ақ ұнтақ және 1 үлгінің фузариозды солма ауруларына төзімділігі жоғары екені анықталынды.

Кілт сөздер: қауын, селекция, коллекциялық питомник, сортүлгілер, өнімділігі.

Кіріспе

Бақша дақылдары-бағалы азықтық және диеталық өнім. Республикада бақша дақылдарының ішінде үлес салмағының басым бөлігін қауын иелейді-60-80%. Дәрумендер мен қант құрамы бойынша қауын қарбыздан да асып кетеді. Орта Азияның ең жақсы сорттарында 20-21%-ға дейін қант болады. Ол дәмділігі бойынша ең таңдаулы жемістерден қалыспайды.

Күн сәулесі мол Оңтүстік қазақстанда өсірілген қауындар дәмдік сапасы жоғары және экологиялық таза өнім болғандықтан сыртқы сұранысқа ие және осы бағалы өніммен тек ішкі нарықты қамтамасыз етіп қана қоймай, сондай-ақ мемлекеттен тыс сыртқы нарыққа экспорттауға да мүмкіндігі бар. Алайда, Оңтүстік Қазақстан суармалы егіншілік жағдайында, дәмдік сапасы отандық сорттардан әлдеқайда төмен және біздің ауа райына бейімделмеген шет елдік (70%) сорттар өсіріледі.

Сол себепті, өнімділігі және дәмдік қасиеті жоғары, ауруларға төзімді, тасымалдауға жарамды, өндіріс пен нарық экономикасының талабына сай жаңа сорттар шығару үшін селекциялық материалды сұрыптап алу, өзекті мәселе болып табылады.

Зерттеуге алынған материалдар

Зерттеу нысаны ретінде қауынның 13 сортүлгілері коллекциялық питомникте зерттелінді. Стандарт ретінде Чемпионка сорты алынды.

Зерттеу әдістері

Зерттеу жұмыстары Қазақ мақта шаруашылығы ҒЗИ-ның бақша дақылдары селекциясы бөлімінде жүргізілді.

Өсімдіктердің даму үрдісін фенологиялық бақылаулар мен есептеулер «ауыл шаруашылығы дақылдарының мемлекеттік сортсынақ әдісімен» [1] және В.Ф.Беликтің «Көкөніс және бақша дақылдарына тәжірибе жүргізу әдістемелігі» бойынша жүргізілді [2]. Фенологиялық бақылауларда келесі кезеңдер есепке алынды: алғашқы өскіндердің шығуы, аталық-аналық гүлдердің ашылуы, жемістердің пісуі және қауын жемісін жинау (алғашқы жинау және соңғы жинау) [3].

Қауын жемістеріне сипаттама беріліп, стандартқа сай, сай емес, ауруға шалдыққан және жарылған жемістер анықталынып, ең жақсы сортүлгілер сұрыпталынып алынды.

Алынған нәтижелерді талдау барысында Б.А.Доспехов ұсынған әдістемелер қолданылды [4].

Агротехникалық шаралар

Оңтүстік Қазақстан облысында бақша дақылдарын өсіруге арналған ұсыныстар бойынша жүргізілді [4].

Зерттеу нәтижелері және талқылау

2017 жылы қауын егістікке 23 сәуірде гектарына 2,2-2,5 кг мөлшерде егілді. 2017 жылғы климаттық жағдайлар, ауаның температурасы және жауын-шашын мөлшері өсімдіктің вегетациялық кезеңіне айлар бойынша салыстырмалы түрде біркелкі болғандықтан, қауынның жақсы өсіп дамуына мүмкіндік берді.

Жемістердің түзілуі мен пісіп жетілу мерзімінің ұзақтығы әр түрлі сорттарда түрліше болады. Вегетациялық кезеңнің ұзақтығына байланысты (59-100 тәулік) қауынның зерттелуге алынған сортүлгілері 4 пісу тобына бөлінді:

1. ерте пісетін сортүлгілерінің пісіп-жетілу мерзімі 59-70 тәулік;
2. орташа ерте пісіп-жетілу мерзімі 71-80 тәулік;
3. орташа пісіп-жетілу мерзімі 81-90 тәулік;
4. кеш пісіп-жетілу мерзімі 91-100 тәулік.

Сәуірдің 28-29 күні, себуден кейін бесінші, алтыншы күні қауын өскіндерінің 15-20%-ы, мамырдың бірінші онкүндігінде 75%-ы, ал себуден 10 күннен кейін 3-5 мамырда 100 пайыз өскін пайда болды.

Кесте 1 - Коллекциялық питомникте қауын сортүлгілерін бағалау нәтижелері

Айқындалған сортүлгілердің санаты	Үлгілер саны	Оның ішінде					Құрғақ заттар мөлшері, %	Қант мөлшері, %
		%	ауруларға төзімді	пісіп жетілу топтары бойынша				
				ерте пісетін	орташа пісетін	кеш пісетін		
Кешенді белгілері бойынша	5	38,5	2	-	2	3	>15	12-14
Кейбір белгілері бойынша	2	15,4	1	-	1	1	14-15	12-13
Орташа белгілері бойынша	3	23,0	1	-	2	1	13-14	11-12
Жарамсыз белгілері бойынша	3	23,1	-	-	2	1	<12	9-10
Барлығы	13	100,0	4	-	7	6	-	-

Коллекциялық питомникте зерттеуге алынған 13 қауын сортүлгілерінен жоғары өнімді, тасымалдауға жарамды, тұзға және ақ ұнтақ пен фузариозды солма ауруларына төзімді, кешенді шаруашылық құнды бергілерге ие 5 үлгі ерекшеленді, олардың ішінде 2 үлгі (СД-75, СД-78). Қазақ картоп және көкөніс шаруашылығы ғылыми зерттеу институтының, 2 үлгі (СД-80, СД-85). Қазақ мақта шаруашылығы ғылыми зерттеу институтынан, 1 үлгі (СД-80) өзбек республикасының селекциясынан болды (кесте 1).

Сұрыптап алынған сортүлгілерінің ішінен жеке белгілері бойынша бір үлгі-орташа және бір үлгі –кеш пісу тобынан, 2 үлгі айқындалды. Ауруларына төзімділігі бойынша 3 үлгі, соның ішінде 2 үлгі ақ ұнтақ және 1 үлгі фузариозды солма ауруына төзімділігімен ерекшеленді.

Орташа көрсеткіштері бойынша, стандарт деңгейінде үш сортүлгі, ерекшеленді. Өкінішке орай, сұрыптап алынған сортүлгілердің ішінен ерте пісу тобына ерекшеленген сортүлгі болмады.

Үлгілерді жалпы бағалау нәтижелерінен, барлық зерттеуге алынған он үш сортүлгінің жетеуі орташа пісу тобына, алты сортүлгі кеш пісу тобына жатқызылды, үш сортүлгі жарамсыз деп таңылды. Зерттеуге алынған сортүлгілердің өнімділігі 2-ші кестеде берілген.

Кесте 2 – Коллекциялық питомниктегі қауын сортүлгілерінің өнімділігі

Сорт, үлгі	Жалпы өнімділік, т/га	Соның ішінде				Жемістің орташа массасы, кг	Құрғақ зат мөлшері, %	Қант мөлшері, %	Стандарттан ауытқуы, %
		тауарлық		2 жинаудан					
		т/га	%	т/га	%				
Чемпионка (st)	226,4	211,2	93,2	101,0	44,6	2,1	14,1	11,0	100,0
СД-70	210,5	178,2	84,6	102,4	48,6	1,1	15,1	12,5	-
СД-1110	235,7	215,4	91,4	112,5	47,7	2,3	15,2	12,3	104,1
СД-75	248,5	221,6	89,2	117,8	47,4	2,0	11,8	10,5	109,8
СД-76	241,3	218,3	90,4	114,7	47,5	1,5	15,0	12,1	106,6
СД-78	208,2	185,4	89,0	118,5	56,9	1,1	12,1	10,4	-
СД-80	203,5	175,6	86,3	118,7	58,3	2,4	15,3	11,3	-
СД-83	252,6	230,5	91,2	116,4	46,1	1,5	15,8	12,6	111,6
СД-85	207,4	181,4	87,5	120,1	57,9	3,5	12,0	10,6	-
СД-024	244,8	215,8	88,1	125,2	51,1	3,5	12,0	10,6	108,1
Гибр Regric	256,4	225,6	88,0	132,5	51,7	3,2	13,5	10,7	113,3
Гибр Gold k	215,3	175,4	81,4	98,6	45,8	0,5	11,1	9,0	-
Гибр Gold jog	261,4	245,5	93,9	132,4	50,7	0,8	13,0	10,2	115,5
Гибр Elizabet	211,7	191,4	90,4	118,9	56,2	1,1	15,8	12,0	-
HCP ₀₅ =27,7 ц									

Жеті сортүлгілерінің өнімділігі стандарттан 4,1-13,2%-ға жоғары болды. Ең жоғары өнімділік ҚХР-ның будандарында: Golden jog –те гектарына 261,4 ц; Regric-те 256,4 ц болып, стандарт Чемпион сортынан 15,5%, 13,3% артық болды. Келесі: СД-024, СД-75, СД-83 сортүлгілерінің өнімділігі де жоғары болып, стандарттан ауытқуы 108,1-111,6% көрсетті. Тауарлық өнімділігі жоғары көрсеткіштерді: СД-76, СД-83, СД-1110 сортүлгілер көрсетті, 90,4; 91,2 және 91,4% сәйкес.

ҚХР-ның Elizabet, Gold jog буданында бұл көрсеткіш 90,4-93,9%-ды құрады. Жемісінің құрамындағы қант мөлшері бойынша СД-70, СД-83 және СД-1110 сортүлгілері ерекшеленді.

Қорытынды

Коллекциялық питомникте зерттеуге алынған қауынның 13 сортүлгісінен, кешенді шаруашылық-құнды белгілері бойынша 5 үлгі ерекшеленді, олардың ішінен бір үлгі-орташа және бір үлгі- кеш пісу тобына жатқызылды. Ауруларына төзімділігі бойынша 3 үлгі, соның ішінде 2 үлгі ақ ұнтақ және 1 үлгі фузариозды солма ауруына төзімділігімен ерекшеленді. Жеті сортүлгінің өнімділігі стандарттан 4,1-13,2%-ға жоғары болды.

Жемісінің құрамындағы қант мөлшері бойынша СД-70, СД-83 және СД-1110 сортүлгілері ерекшеленді.

Әдебиеттер

1. Методика государственного сортоиспытания сельскохозяйственных культур.- М.:Колос, 2015.-С.47-58
2. Белик В.Ф. Методика опытного дела в овощеводстве и бахчеводстве/М.: «Агропромиздат», 1992.-319с.
- 3.Т.Г.Гуцалюк «Методика селекции арбуза и дыни», 1998.-218с.
4. Б.А.Доспехов. Методика полевого опыта.-М.:Агропромиздат, 1985.-351 с.
5. Т.Г.Гуцалюк, Ж.Ж.Мамырбеков, Э.У.Тайшибаева. Возделывание бахчевых на юге и юго-востоке Казахстана (рекомендации): НИИКОБК, 2008.-45с.

Сулейменова С.Е., Кайыркенова Б., Махмаджанов С.П.

ОТБОР СОРТООБРАЗЦОВ ДЫНИ ПО ХОЗЯЙСТВЕННО-ЦЕННЫМ ПРИЗНАКАМ В КОЛЛЕКЦИОННОМ ПИТОМНИКЕ В УСЛОВИЯХ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье приведены результаты исследований дыни в коллекционном питомнике. В 2017 году из 13 изучаемых образцов, 5- выделились по комплексу хозяйственно-ценных признаков. Из выделенных образцов 1 сортобразец был опасен к среднеспелой и 1 сортобразец позднеспелой группе, 2 сортобразца отличились устойчивостью к мучнистой росе и 1 к фузариозному увяданию.

Ключевые слова: дыня, селекция, коллекционный питомник, сортобразцы, урожайность.

Suleimenova S.E., Kairkenova B., Mahmazhanov S.P.

THE SELECTION OF VARIETIES OF MELONS ON ECONOMIC-VALUABLE SIGNS IN THE COLLECTOR'S NURSERY IN SOUTHERN KAZAKHSTAN

Annotation

The article presents the results of melon research in the collection nursery. In 2017, out of 13 studied samples 5 variety. Of the selected samples, 1 variety was assigned to the middle and 1 variety late group, 2 varieties were resistant to powdery mildew and 1 to Fusarium wilt.

Keywords: melon, selection, collection nursery, varieties, productivity.

ӘОЖ 631.174:631.53.04

Таутенов И.А., Бекжанов С.Ж., Жалғасов А.Ө.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті

ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ ЖАҒДАЙЫНДА ТҰҚЫМ СЕБУ ТЕРЕҢДІГІНІҢ ҚАНТ ҚҰМАЙЫНЫҢ ӨНІМДІЛІГІ МЕН ӨНІМ САПАСЫНА ӘСЕРІ

Андатпа

Мақалада Қызылорда облысы жағдайында қант құмайының өсіру технологиясының маңызды элементтерінің бірі – тұқым себу тереңдігінің тұқымның далалық шығымдылығына, жинау мерзімі алдында өсімдіктердің сақталуы мен дақылдың